

PRILOZI SUVREMENOJ POVIJESTI U NOVIJIM LOKALNIM I REGIONALNIM ZBORNICIMA U HRVATSKOJ

Izdavanje brojnih lokalnih i regionalnih časopisa i zbornika jedno je od markantnijih obilježja suvremenoga kulturnog razvitka u Hrvatskoj. Starijim časopisima i zbornicima, koji su se pojavili pretežno 50-ih godina, pridružili su se 60-ih godina, osobito u drugoj polovici desetljeća, brojni novi, a taj se razvitak vrlo izrazito nastavio i u godini 1971. Ta je pojava razumljiv rezultat određenog kulturnog razvitka u hrvatskim lokalnim i regionalnim središtima, a izražava i naravnu policentričnu strukturu hrvatskoga kulturnog života. — Uz to, može se i neperiodične publikacije, bilo zbirne bilo jednog autora. — Posebnu grupu čine kalendari. Neki bolje uređeni kalendari također pridonose lokalnoj povijesti.

U svima tim publikacijama povijest ima prilično značajno mjesto, pogotovo povijest u širem smislu kulturne povijesti. U tom je sklopu prisutna i novija (suvremena) povijest. Zbog takvog značaja, te publikacije imaju određeno značenje za hrvatsku historiografiju. Po svojoj brojnosti i raznolikosti čine okrug osnovnih publikacija hrvatske historiografije vanjski, dopunski krug. Taj krug publikacija ima za našu historiografiju, može se prosuditi, tri osnovna značenja: a) njihova pojava u određenim užim društvenim sredinama omogućava i potiče rad na lokalnoj povijesti, dakle onom području proučavanja prošlosti koje znatno pridonosi punoći i cjelovitosti nacionalne povijesti;¹ b) neke značajnije i dobro obrađene teme kao priloge lokalnoj povijesti mogu korisno pridonijeti poznavanju osnovnih problema nacionalne povijesti; c) historiografske teme u publikacijama raznovrsnog i raznolikog sadržaja pridonose širenju interdisciplinarnih interesa, odnosno usporednom interesu za razna područja kulture, te posredovanju povijesti širim krugovima čitatelja.

Zbog brojnosti, raznolikosti i povelikih razlika u izlaženju, korisno je prikazivati te publikacije i u širim pregledima, što dakako ne smeta da se o određenim publikacijama, temama i prilogima i posebno piše. No, te iste okolnosti nameću ovom pregledu neka ograničenja. Obuhvaćene su one nove publikacije i njihovi novi svesci koji su do početka god. 1972. stigli, po autorovom uvidu, u zagrebačke knjižare i knjižnice. Starije publikacije (zbornici), pogotovo one s većim brojem svezaka, nisu obuhvaćene, jer su ipak poznatije, a svrha je ovog pregleda da upozori na one novije. No, njih bi trebalo posebno prikazati. Nisu prikazani ni časopisi (s njima bi ovaj pregled postao prilično nepregledan) nego zbornici. I časopise bi trebalo posebno prikazati.

¹ Dobar primjer te vrste pruža slovenska historiografija. Uz niz dobro uređenih lokalnih i regionalnih zbornika raznih izdavača, Zgodovinsko društvo za Sloveniju (sekcija za krajevno zgodovino) izdaje u tri sveska godišnje »Kroniku. Časopis za slovensko krajevno zgodovino« kojemu je god. 1971. bila XIX godišta. »Kronika« se svojim sadržajem i opremom (živaniji izgled, ilustrativni materijal) dobro dopunjava sa »Zgodovinskim časopisom«, središnjom publikacijom za slovensku povijest.

Tema je ovog pregleda, dakle, ona što je navedena u naslovu, a o drugom se daju tek određeni dopunski podaci. U izlaganju će se koristiti jedna varijanta zemljopisnog sljeda (od sjeveroistočne Hrvatske do jugoistočne).

U istočnoj Slavoniji nalazimo nekoliko publikacija koje već imaju tradiciju izlaska. »Osječki zbornik« Muzeja Slavonije u Osijeku izlazi od 1942. te je najstariji (posljednji svezak: br. XI, 1967). »Revija« je izlazila u Osijeku kao dvomjesečni »Časopis za književnost, umjetnost, kulturu i društvena pitanja«, te je god. 1971. bila u svom jedanaestom godištu. Među zbornike možemo ubrojiti i »Godišnjak« u Vinkovcima (od prvog sveska 1960. do, zasad, posljednjeg, šestog, 1968), dok časopis »Ogledi« izlazi u Vukovaru mijenjajući izdavače, prilično nesigurnim i neustaljenim ritmom (u više serija, do sada 12 brojeva), od godine 1958.²

Novi je član te, istočnoslavonske grupe »Županski zbornik. Književnost — umjetnost — nauka — ekonomika — društvo«, čije radno područje obuhvaća južni, prisavski kraj te regije. Tri je dosadašnja sveska (1967; 2, 1969; 3, 1971, podnaslov »Književnost, povijest, društvo«), s raznovrsnim, pretežno od malih priloga sastavljenim sadržajem, uredio Stjepan Gruber, odnosno Krunoslav Tkalac (3). Novija povijest zastupljena je kraćim člancima ili izvornim izvacima: K. Tkalac, Selo Gunja u daljoj i bližoj prošlosti, 3, 5—20 (lokalni događaji, u sklopu širih zbivanja, do god. 1915).

Isti, Izbori za narodne zastupnike Hrvatskog Sabora u Bošnjacima 1897, krvlju obojeni, 2, 122—132, prikaz je karakteristične epizode političkih odnosa u Hrvatskoj za Kluenova banovanja. J. Purić, Tuđe pošujemo — svoje ne damo!, 1967, 31—32, izvodi iz govora J. Purića, zastupnika i člana Hrvatsko-srpske koalicije, u Ugarsko-hrvatskom saboru u Budimpešti, 13. VI 1907, u toku rasprave o željezničarskoj pragmatiki. I. Balentović, Jedna šokačka lady (kronika o zaboravljenom), 3, 69—73 (sadrži podatke o tvornici tanina u Županji). Memoarski odlomak Marije Tucaković-Grgić »U Albaniji sa srpskom vojskom«, 1967, 41—42, zanimljiv je zbog osebjune teme, slično kao i sjećanja Ante Kovača »Moji prvi dani u Rusiji godine 1916«, 3, 172—175, dok »Povratak u Šokadiju godine 1919« A. Kovača, 1967, 43—46, osvjetljava pojedinosti poratne atmosfere, kako je doživljava dobrovoljac-povratnik iz srpske vojske. Članak »Trideset godina 'Tomislava'« J. Baotića, 3, 166—171, prikazuje razvitak toga pjevačkog društva (1903—1941).

Članak S. Grubera »Počeci radničkog pokreta i Komunističke partije u županijskom kotaru«, 1967, 97—101, donosi nešto podataka o počecima drvne industrije (Vrbanja, Županja), o radničkom pokretu do 1914. (s više grešaka o socijalističkom pokretu — nije Hrvatska socijaldemokratska stranka nego Socijaldemokratska stranka u Hrvatskoj i Slavoniji, osnovana je 1894, a ne 1895, »tih godina« V. Bukšeg, J. Demetrović i V. Korać nisu prvaci te stranke, štoviše još nisu ni u njoj — Korać je 1895. u vezi s vodstvom stranke, ali je u Šidu, V. Bukšeg nije nikada bio saborski zastupnik), te više, boljih, podataka o radničkom pokretu 1918—1920.³ Zanimljiv je priloženi crtež V. Štengla »Radnički dom 1919/20« (99). S. Gruber je priredio i »Kronologiju događaja iz prošlosti

² Usp. K. Tkalac, »Bibliografija znanstvenih radova iz povijesti, štampanih u »Ogledima«, Vukovar, Zbornik slavonskih muzeja, 1, Županja 1969, 164 (obuhvaćeni su brojevi 1—10).

³ Članak S. Grubera već je bio objavljen u »Ogledima«, 1959, 2, 14—20. Šteta je što autor od tada nije izvršio nikakve izmjene i dopune.

Županje« (1967, 160—166), od 1476. do 1966. te koristan niz biografskih bilježaka o istaknutijim ljudima onog kraja (1967, 151—159; 2, 216—220). K. Tkalac, Poriijeklo, doseljenje i kretanje roda Taš, 3, 176—178, donosi priloge povijesti migracija. Iz nešto je starijeg razdoblja, ali je za noviju društveno-gospodarsku povijest zanimljiv, članak M. Lukića »Povodom 125-godišnjice prvog hrvatskog parobroda 'Sloga'«, 2, 107—121.

Spomenimo još »Vijesti iz Županje u proljeće godine 1897«, 2, 198—199 (prilježio K. Tkalac iz *Narodnih novina*, podaci o razvitku mjesta), te nekrolog S. Gruberu (1899—1970), 3, 187.

U srednjoj Slavoniji nalazimo od god. 1963. »Zbornik« Historijskog instituta Slavonije u Slavonskom Brodu, koji ima od početka šire značenje,⁴ te tri publikacije u Slav. Požegi. Dobro uređeni »Požeški zbornik. Književnost, umjetnost, nauka, ekonomika, društvo« izlazi u višegodišnjim razmacima (1961; II, 1966; III, 1970). »Vjesnik Historijskog arhiva Slav. Požege i Muzeja Požeške kotline« izašao je u svega dva sveska 1962. i 1963. »Traženja. Časopis za književnost, kulturu i društvena pitanja« izdaje Narodno sveučilište Slav. Požega od god. 1969. (do sada četiri broja: 1 i 2 1969, 3 i 4 1970). Donosi i priloge novijoj povijesti.

Podružnica Društva muzealaca Hrvatske u Osijeku pokrenula je »Zbornik slavonskih muzeja«. Svezak 1, 1969. izašao je u Županji gdje je uredništvo (Muzej Županja) i urednik (S. Gruber). Sadržaj je zanimljiv, no u njemu nema novije povijesti. Marija Malbaša priredila je »Bibliografiju štampanih radova muzejskih, galerijskih i arhivskih radnika na području Slavonije (1946—1968)«, 141—161, složenu tematski, bez članaka u dnevnoj štampi i radova nastalih nakon odlaska iz ustanova te vrste, korisnu i za historičara novije povijesti (šteta što je izrađena s navedenim ograničenjima).

Slavoniji susjedna moslavačka regija dobila je »Zbornik Moslavine«, čiju je prvu knjigu izdao godine 1968. Muzej Moslavine u Kutini (glavni je i odgovorni urednik Slavko Degoricija). Ta je publikacija orijentirana na donošenje ovećih radova. S. Degoricija je prikazao »Razvoj radničkog pokreta i KP Jugoslavije u Moslavini«, 169—231 i 233. Rad je opterećen ambicijom da se najprije općenito prikaže »Radnički pokret u Hrvatskoj i Slavoniji« (171—177) do 1918. Taj prikaz, na osnovi nedovoljne literature (usp. popis na str. 233), sadrži dosta grešaka. Tipografsko društvo u Zagrebu 1870. nije prvo radničko društvo u Hrvatskoj. Tipografska tarifa iz god. 1872. ostala je na snazi dulje od 12 godina (do 1896). Pojedina su radnička društva nastala neovisno o zagrebačkom obrtničko-radničkom društvu (Osijek, Rijeka). Osude Srneca i Hiže god. 1884. nisu »prvi teži udarac socijalistima i radnicima u Hrvatskoj« (takav su udarac prgoni u Osijeku 1880). »Radnički glasnik« (ne »Radnički glas«) izlazi u Zagrebu, a ne u Sisku. Radnička konferencija u Sisku bila je 1889, a ne 1888. Hrvatskih socijalista nije bilo na osnivačkom kongresu Druge internacionale u Parizu 1889. Ne bi se moglo reći da god. 1891. socijalisti »osnivaju javne političke klubove«. Oblici i način rada bili su drugačiji. Osnivanje Socijaldemokratske stranke u Hrvatskoj i Slavoniji nije uzrokovano Khuenovom odlukom »da i on popusti težnjama socijalista u Hrvatskoj«. Socijalisti su se koristili skromnim legalnim

⁴ Usp. prikaze V. Oštrića (br. 1—4, 1963—66) u JIČ-u, 1967, br. 1—4, 297—301 (br. 2 šire u *Putovima revolucije*, 6/1966, 250—256), te S. Žarića (br. 1 — 7—8, 1963—70), u ČSP 1971, br. 1, 265—273. O institutu v. informaciju Z. Krnića u ČSP, 1970, br. 1, 256—259.

mogućnostima oporbenoga političkog djelovanja, koje je režim, čuvajući donekle ustavnu formu i prividne liberalne značajke, ostavio otvorenim. Tvrdnje o socijalističkim grupama u Ivanić-Gradu i Čazmi god. 1894. i jakom socijalističkom utjecaju u Moslavini nisu uvjerljive (šteta je što se uopće ne navode izvori).

Pravaški radnici osnivaju (1895) »Hrvatski radnički klub«, a ne klub »Hrvatski radnik« (tako im se zove list). Cenzura je god. 1895. zabranila dijelove socijalističkog programa a ne cijeli program. Program prihvaćen god. 1896. nije bio zabranjen. Pravaški radnici nisu ojačali »pod okriljem policije«, naprotiv 1897. zabranjene su i njihove organizacije. Borbom socijalista protiv Khuenova režima nije »potisnut klasni karakter stranke«, a pogotovo ta borba nije odvodila od »širokog rada u masama«. Socijalni i politički problemi bili su povezani. Politička grupacija pod nazivom »Mlada buržoazija« ne postoji. To je naziv kojim je Korać označio pojavu Napredne omladine. Do suradnje sa građanskom opozicijom nije došlo zbog »krive orijentacije koja je htjela da se vodi neka velika politika« nego zato što je rušenje Khuenova režima bilo primarni politički problem. God. 1902. ne postoji organizacija paralelna stranci, koja bi se zvala »Jugoslavensko radničko društvo«. Khuen god. 1903. odlazi iz Hrvatske, ali ne pada, jer je dobio viši položaj. Pogledi i stavovi socijalista o nacionalnom pitanju ne mogu se jednostrano ocjenjivati kao nepravilan stav, nanošenje velike štete socijalističkom pokretu, duboka idejna kriza, odstupanje od marksizma. Problemi su bili složeniji a ocjena socijalista mora biti pozitivnija i lišena etiketa. — Čitaoca mora smetati i to što se naziv stranke navodi i skraćuje nedosljedno, u nekoliko varijanata, štoviše navodi se da su u pojedinim mjestima (Ivanić-Grad, Kutina, Garešnica, Čazma) postojale »Socijaldemokratske stranke (SDS) kao radničke političke organizacije« (179). — Uza sve to ne nalazimo nikakvih konkretnih podataka o radničkom pokretu u Moslavini do god. 1914, nego samo općenite, neuvjerljive tvrdnje. Određenu vrijednost tom radu daju poglavlje II, III i IV (179—231) koja donose sistematiziranu građu o radničkom pokretu u Moslavini između dva rata: slike i životopise aktivista, rekonstrukcije sastava i djelatnosti partijskih organizacija, podatke o štrajkovima. Šteta je što su podaci o građi dani nepotpuno i nedosljedno.

Prilozi povijesti NOB-a donose dosta podataka sistematiziranih na osnovu proučavanja građe NOP-a. M. Bardić je prikazala »Stvaranje prvih partizanskih jedinica na području Moslavine«, 237—265, s dosta bilježaka o izvorima, F. Mirošević iznosi »Sabotaže i hapšenja u Moslavini 1941«, 269—281, bez oznaka izvora, dok je M. Bardić sastavila »Kronologiju događaja 1941—1943«, 285—248. Treba istaći da su uz svaku kronološku jedinicu navedeni izvori.

»Zbornik Moslavine« sadrži, dakle, korisnu građu za noviju povijest (radnički pokret između dva rata i NOP) te sjevernohrvatske regije. U susjednom Sisku izlaze su od god. 1969. »Riječi. Časopis za kulturu, umjetnost i društvena pitanja« u kojemu ima i povijesnih priloga. Pojavile su se (1967—69) i »Paralele«, u novinskom obliku, kao posebni mjesečni prilog sisačkog lista *Jedinstvo*, te su donosile i povijesne članke.

U Zagrebu izlazi dobro uređeni zbornik Muzeja grada Zagreba »Iz starog i novog Zagreba«, ali u višegodišnjim razmacima.⁵ Zagrebački mjesečnik »Kaj.

⁵ Četiri dosadašnja sveska (I 1957, II 1960, III 1963, IV 1968) prikazao je u cjelini V. Oštrić u JIČ-u, 1969, br. 3, 125—131.

Časopis za kulturu i prosvjetu« (izlazi redovito od god. 1968) pridonosi kulturnoj povijesti kajkavske Hrvatske (ima i tematskih brojeva o pojedinim mjestima), sadrži i priloge novijoj povijesti.

U Zagrebu je izašao i »Novi ljetopis Srpskog kulturnog društva Prosvjeta«, 1971, br. 1. Zamišljen je kao časopis, donosi članke i građu, dosta je zastupana novija povijest (NOB) pojedinih hrvatskih regija.

U Krapini je pokrenuto »Hrvatsko zagorje. Časopis za kulturno-prosvjetna i društvena pitanja« (izlazi od god. 1969. u nejednakim višebrojjima), pa i u njemu nalazimo priloge novijoj povijesti. Taj časopis i »Kaj« pokrenule su grupe kulturnih radnika.

»Križevački zbornik«, I, Križevci 1970. (urednik Ž. Husinec), donio je rad Ivana Stošića »Prilozi za povijest radničkog pokreta na području križevačkog kotara od 1918. do 1941. godine«, 14—47. U 24 kratka poglavlja iznesen je historijat KPJ i SKOJ-a u tom kraju. — Treba spomenuti i kulturnopovijesne priloge I. Todorčića, 110 godina poljoprivrednog školstva i istraživanja poljoprivrede u Križevcima, 48—73 i Z. Boškovića, 107 godina organiziranog zbornog pjevanja i jubilarna 70-godišnjica Hrvatskog pjevačkog društva »Kalnik« — Križevci, 201—206.

»Godišnjak Gradskog muzeja Varaždin«, nakon dulje stanke, obnovio je izlaženje. U tri izašla sveska (1, 1961; 2—3/1962—1963; 4, 1970) ima više priloga novijoj povijesti.

U južnoj polovini Hrvatske živo se razvija aktivnost kojom se ovdje bavimo.

»Zbornik Gradskog muzeja« Karlovac izašao je, doduše, samo u jednom svesku (I, 1964). U njemu nalazimo i nekoliko priloga novijoj povijesti: V. Blašković, Osnovne geografske oznake Karlovca, 9—23 (korisno i za razumijevanje gospodarske povijesti); S. Szavits-Nossan, 125-godišnjica prvih željezničkih projekata u Hrvatskoj (1838—1963), 84—92; Isti, Simo Kekić, graditelj ceste Gospić—Karlobag, 299—300; Đ. Zatezalo, Kordun u narodnooslobodilačkom ratu, 151—169 (sam članak 151—162, zatim prilozi: Izvori — 36 jedinica, sažetak, karta oslobođenog područja na početku veljače god. 1942, 6 fotografija); A. Strzalkowsky, Spomen-ploče NOB-e u Karlovcu, 170—175.

Zanimljivu je djelatnost razvio Historijski arhiv u Karlovcu. Njegov »Zbornik« izašao je u tri omašna i vrlo dobro uređena sveska. Odgovorni je urednik Đuro Zatezalo. Svesci su tematski, pa imaju i svoje zasebne naslove (1, 1969, Djelatnost KPJ do aprila 1941. na području Karlovca, Korduna, Like i Pokuplja; 2, 1970, Karlovac. Radovi i građa iz dalje i bliže prošlosti; 3, 1971, Prva godina narodnooslobodilačkog rata na području Karlovca, Korduna, Gline, Like, Gorskog kotara, Pokuplja i Žumberka).

»Zbornik 2« obuhvaća šira povijesna razdoblja, kao prilog 400-godišnjici osnutka Karlovca, s izvornim težištem na građi karlovačkog Historijskog arhiva, kako objašnjavaju »Uvodne napomene« (5—6).

Za razumijevanje gospodarskog i društvenog razvitka Karlovca korisni su radovi Đ. Zatezala »Kupa kao plovni put u XVIII i XIX stoljeću« (Uvod, 9—26 i Dokumenti, njih 71 od 1778. do 1825, niz izvrsnih faksimila i fotosa) i K. Miholović, »Karlovački cehovi i obrti u XVIII i XIX stoljeću« (Uvod, 107—118 i Dokumenti, njih 45 od 1762. do 1862, izvrsne ilustracije). Kulturnoj povijesti XIX stoljeća pridonose I. Tržok, Karlovački ilirizam i rad karlovačke narodne čitaonice, 173—185 (literatura, izvrsne ilustracije; čitaonica je djelovala od

1838. do 1897), T. Majetić, Život i rad povjesničara i pisca Rudolfa Strohala (op.: rođen 1856. u Lokvama, umro u Zagrebu 1936), 258—269 (Bibliografija rasprava i članaka, 270—277, fotografija R. Strohala), Z. Keller, Život i rad braće Mirka i Steve Seljana, 361—409 (Kronološki pregled, 411—446, Bibliografski podaci, 447—461, fotosi i karte putovanja; najtemeljiti rad o braći Seljan). — Ivan Čizmić (s koautorima; izrađeno u Zavodu za migracije i narodnosti u Zagrebu) donosi vrijednu društveno-gospodarsku studiju »Iseljništvo i suvremena ekonomska emigracija s područja Karlovca«, 283—354. U poglavljima »Opseg, struktura i ritam vanjskih migracija«, »Analiza glavnih uzroka migracionih kretanja s područja Karlovca«, »Bitne karakteristike iseljništva«, »Iseljničke naseobine i grupacije stanovništva s područja Karlovca«, »Karlovčani u evropskim migracijama rada danas«, te u tabelama, obuhvaća razdoblje od sredine prošlog do sredine našeg stoljeća. — Treba zabilježiti i koristan prilog T. Majetića »Neki bibliografski podaci o Karlovcu«, 569—587. Njegovu vrijednost povećava preglednost (odjeljci: Djela, rasprave i članci o Hrvatskoj [Karlovačkoj] vojnoj krajini, Djela o historiji Karlovca, Rasprave i članci o historiji Karlovca, Albumi, izvještaji, kalendari, popisi, propisi, spomen-knjige i statuti, Karlovačke novine, Popis biografija znamenitijih ličnosti čiji je život i rad vezan uz Karlovac, Djela u kojima ima ponešto i o historiji Karlovca, Rasprave i članci u kojima ima ponešto i o historiji Karlovca), te anotacije uz većinu jedinica. — Arhivistički rad S. Bačića »Arhiv Primorsko-krajiške oblasti u Karlovcu«, 161—169, donosi korisne podatke o toj oblasti (1922—29), njenoj upravi, stanju njene građe, te sumarni inventar (građa se nalazi u Arhivu Hrvatske). — Kad uzmemo u obzir još tri rada o starijoj povijesti, izvrsne ilustracije, po dva sažetka uz priloge (engleski i njemački), te kazala osobnih i geografskih imena, ugodan izgled i dobru opremu knjige, možemo zaključiti da predstavlja dojmljiv rezultat aktivnosti karlovačkih kulturnih radnika.

»Zbornik 1« ima izrazitije tematsko obilježje. Predgovore su napisali (takoder i za »Zbornik 3«), Jakov Blažević (5—7) i uređivački odbor (9—12).

T. Majetić i Đ. Zatezalo priredili su uvodni rad »Nastanak i razvitak radničkog pokreta u Karlovcu i Dugoj Resi do 1921. godine«, 15—105 (tri sažetka, 107—113). U »Uvodnim napomenama« s pravom konstatiraju da je o toj temi napisano vrlo malo. Koristili su se građom u Historijskom arhivu Karlovca i Arhivu Hrvatske, te štampom, pretežno radničkom. Uvodnog je značenja i »Pregled razvitka radničkog pokreta u Hrvatskoj i Kraljevini SHS do 1921. godine« (16—25). Pojedininim bi mjestima valjalo prigovoriti. Austro-Ugarska i Turska nisu samo htjele da jugoslavenske zemlje stave pod svoju vlast (16), nego su njihov veći dio i imale pod svojom vlašću. Radništvo 70-ih i 80-ih god. XIX st. ne eksploatira samo »mlada industrijska buržoazija« (veći dio radništva zaposlen je u obrtu). Manufakture XVIII i XIX st. ne nastaju umjesto cehova, nego cehovi i dalje egzistiraju pored njih dok ih zakon ne ukine (1872). Malo dalje kaže se: »Cehovske organizacije, zanatski način proizvodnje i manufakture ustupaju mjesto tvornicama i industrijskoj proizvodnji« (18). Cehovi se dijelom (nakon 1872) transformiraju u obrtne zadruge, a članstvo, dijelom i korporativno, ulazi i u obrtničko-radnička potporna društva. Zanatstvo je i dalje rašireno. Industrija ga ugrožava (više inozemna nego hrvatska), ali ne zamjenjuje potpuno. Obrtničko je radništvo nosilac radničkog pokreta sve do u XX stoljeće. Najamni odnos između poslodavaca i proizvođača javlja se u proizvodnji i prije industrijske revolucije. Industrijska poduzeća nisu postojala »samo u većim gradovima« nego i izvan gradova (npr. drvnoindustrijska). —

I u prikazu samoga radničkog pokreta ponešto je neprecizno. Zagrebački tipografski radnici nisu sklopili prvi kolektivni ugovor između Gaja i slagara Nijemaca (18), nego su ga sklopili Gaj i njegovi slagari, koji su tada jezgra zagrebačkih grafičkih radnika. Tipografsko društvo u Zagrebu god. 1870. nije prvo radničko društvo (nego ono u Osijeku 1867), a štrajk zagrebačkih tipografa 1872. (zapravo 1871/72) nije prvi štrajk (ima ih u Zagrebu, Osijeku i Rijeci još 1869, 1870. i 1871). Broj radničkih organizacija, pokreta i štrajkova ipak nije rastao »iz godine u godinu, iz dana u dan«. Do prvih političkih skupova dolazi i prije god. 1890. (prva javna radnička skupština u Zagrebu 1875). *Nova sloboda* nije pokrenuta kad i *Sloboda* (1892) nego prilično kasnije, 1902. (19, ispravno je rečeno o tome na str. 20). I ovdje se javlja, kao i u radu S. Degoricije, neprikladan termin »Mlada buržoazija«. U borbi protiv Khuenovog režima Socijaldemokratska stranka u Hrvatskoj i Slavoniji nije baš »samo kaskala za građanskim političkim partijama«, jer ima u tome samostalnu ulogu i zasebno značenje. Da uloga stranke iza god. 1908. donekle i slabi — stoji, no nije dovoljno samo reći da u nizu važnih pitanja vodstvo ima »nepravilan stav«. Koji je pravilan? Naši se socijalisti trude da izgrade vlastita gledišta u našem tadašnjem društvu. Uzora pravilnosti ili gotovih recepata za hrvatsko društvo nemaju. Pretjerano je reći da se socijaldemokratsko vodstvo zalaže za ujedinjenje Južnih Slavena (dakle svih) u okviru Austro-Ugarske Monarhije. Oni će prije prvoga svjetskog rata razmišljati i o izlasku Jugoslavena iz Austro-Ugarske. Točnije je reći da su socijaldemokrati i dalje osnovni nosioci organiziranja radničkih pokreta i pojedinih političkih akcija, nego samo da u tome »i dalje sudjeluju«. *Crvena sloboda* ne izlazi od 1902. do 1907. nego do 1905. Te zamjerke odnose se na pojedina mjesta teksta kojemu ipak treba općenito zamjeriti nedostajanje bilježaka (one se javljaju tek u vezi s događajima 1920—21).

Od većeg je značenja osnovni dio radnje. Prikazan je prema literaturi »Razvitak obrta, trgovine i industrije u Karlovcu« (26—29), pa, prema izvorima, razvitak radničkog pokreta u više tematskih poglavlja: »Počeci i razvitak socijalističke misli« (30—34; prodiranje i širenje socijalističkih misli i ideja u Hrvatskoj ne počinje potkraj XIX stoljeća nego već 60-ih i 70-ih godina; frankovački radnici zaista sami sebe zovu »hrvatski radnici«, no to nije i naziv njihove organizacije), »Strukovne organizacije i pokreti« (35—44), »Život i rad karlovačkog radništva početkom XX stoljeća« (45—63), »Revolucionarna previranja 1919. i 1920. godine« (64—91). Posebno je prikazan »Razvitak radničkog pokreta u Dugoj Resi« (92—106). Uz ovaj prilog nalazimo nekoliko dobrih fotografija i faksimila.

Nakon toga, nesumnjivo korisnog rada slijedi osnovni dio knjige. To je 20 radova o zbivanjima u pojedinim kotarima čija je osnovna namjera povijesno »pokrivanje« zemljopisnog područja što ga »Zbornik« obuhvaća. Prevladavaju lokalni (kotarski) historijati, sastavljeni na osnovi ranije prikupljene dokumentacije, pretežno na sjećanjima, bez znanstvenog aparata. Manje je radova koji su izrađeni kao znanstveni prilozi u uobičajenom smislu tog pojma, odnosno radova koji prvenstveno iznose vlastita sjećanja. Veći dio priloga obuhvaća zbivanja u cjelini (društveno-gospodarske i političke prilike između dva rata, a radnički i komunistički pokret onih godina kad postoji), a manji pojedine događaje.

Prilozi su poredani zemljopisnim slijedom: Većeslav Holjevac, Razvitak radničkog pokreta u Karlovcu između dva rata, 115—154 (kratak, dobar uvod o

zbivanjima do god. 1914; autor se, uz svoja sjećanja, koristio i sjećanjima drugih, te građom Historijskog arhiva u Karlovcu; dijelovi njegova teksta i sami su sredena građa o različitim pitanjima; priložena je i mala zbirka fotografija); Vlado Novaković, Djelatnost KPJ na području općine Ozalj do 1941. godine, 155—166; Herman Furlan, Osnivanje i djelatnost organizacije KPH u Dugoj Resi do travnja 1941. godine, 167—183; Milutin Košarić i Stanko Opačić, Stvaranje i razvitak organizacije KPJ u kotaru Vojnić do 1941. godine, 185—232; Dušan Livada, Razvitak i rad organizacija KPH u slunjskom kotaru, 233—269; Inž. Rade Bulat, Prodiranje revolucionarnih ideja i stvaranje organizacija KPJ u kotaru Vrginmost, 271—291. Uz to: Branko Nikoliš, Jedno selo na Kordunu pomaže španskim borcima, 293—301 (selo Sjeničak). Dalje: Ranko Mitić, Političke prilike, razvitak i stvaranje organizacija KPH na području kotara Glina do aprila 1941. godine, 303—344; Nikola Brezović Prebeg i Franjo Mikulić Kopač, Razvitak revolucionarno-demokratskog pokreta u Pokuplju do aprila 1941. godine. — Dva znanstvena priloga M. Sobolevskog treba posebno spomenuti: Prilog razvitku Komunističke partije Jugoslavije na području kotara Ogulin od 1920. do travnja 1941. godine, 399—423; Ogulinski proces 1927. Josipu Brozu i grupi komunista i simpatizera KPJ iz Hrvatskog primorja, 425—444.⁶ — Slijedi lička grupa priloga: Jakov Blažević, Društveno-političko stanje, razvitak i utjecaj KPJ u kotaru Gospić do 1941. godine, 445—470; Milan Vukmirović Škarpa, Formiranje i djelatnost partijskih organizacija u kotaru Otočac do aprila 1941. godine, 471—508; Joso Dasović, Djelatnost partijskih organizacija u kotaru Perušić do aprila 1941. godine, 509—529; dr. Gojko Polovina, Početak i razvitak djelovanja KPJ u kotaru Donji Lapac do aprila 1941. godine, 531—560; Rade Grković, Ekonomske i političke prilike, razvitak i utjecaj KPJ u kotaru Udbina do aprila 1941. godine (561—593); Jovo Bogdanović, Nastanak i razvitak političkih stranaka u koreničkom kotaru; G. Polovina, Početak i razvitak djelovanja KPJ na području kotara Gračac do aprila 1941. godine, 637—682; Inž. Dušanka Grubor-Gostović, Ekonomske, socijalne i političke prilike u kotaru Brinje do 1941. godine (683—703). Na kraju: M. Vukmirović Škarpa, Prva okružna konferencija KPH za Liku, 705—720 (održana 18. VIII 1930. u okolici Plitvičkih jezera). Tu su i skraćenice i kazala. Treba spomenuti da su uz veći dio priloga objavljene fotografije.

»Zbornik 3« neposredni je nastavak »Zbornika 1« i po tematici i, znatnim dijelom, po autorima, kao i po nekim općim obilježjima radova i zbornika u cjelini, te po načinu uređivanja. Zemljopisno područje, što ga »Zbornik 3« pokriva, prošireno je na cijelo Pokuplje (kao regionalni pojam NOB-a), Žumberak i čitav Gorski kotar. Objavljena su 44 priloga na 1216 stranica. Uz radove koji su sjećanja sudionika nalazimo i nekoliko znanstvenih priloga (autori: J. Butković, Đ. Zatezalo, M. Dakić, T. Radošević, M. Sobolevski). Prilozi su grupirani po regijama — Karlovac: V. Holjevac, Od okupacije do prvog partizanskog odreda, 15—53 (za razliku od rada u »Zborniku 1« ovo je izrazito memoarski tekst, napisan 1961. i posmrtno uvršten u »Zbornik 3«); B. Petrović, Djelatnost karlovačke organizacije KPH u danima pripreme i početka ustanka naroda Jugoslavije, 55—67; I. Butković, Aktivnost i borba partijske organizacije u Karlovcu u godini 1941, 69—114; K. Nađ, Neka sjećanja na boravak u Karlovcu, na Kordunu, u Gorskom kotaru i Lici 1941. godine, 115—126; Đ. Zate-

⁶ To je drugo, ponešto dopunjeno izdanje toga rada (prvo izdanje u knjižici *M. Sobolevski*, Ogulinski proces Josipu Brozu 1927, Ogulin 1968, 9—29).

zalo, Partizanska akcija u Karlovcu 17. novembra 1941. godine, 127—141; J. Boljkovac, Partijski centar u Senjskoj ulici 16, 143—156; D. Ljubić, Partijska organizacija Duge Rese u prvoj godini oslobodilačke borbe, 157—164; J. Boljkovac, Između Kupe i Mrežnice, 165—176; V. Novaković, Razvoj narodnooslobodilačkog pokreta u Karlovcu 1942. godine, 177—208. — Kordun: S. Manola, Skica za monografiju razvoja oružane borbe na Kordunu, 211—221; S. Zlatic, Uz stranice partizanskog dnevnika godine 1941—1942, 223—273; D. Pekić, Neke specifičnosti razvoja oružanog ustanka na Kordunu 1941. godine, 275—283; M. Dakić, Razvitak i djelovanje partijske organizacije na Kordunu 1941. i u prvoj polovici 1942. godine, 285—336; I. Perić, Vojnić u 1941. godini, 337—357; G. Milašinić, Sjećanje na prvu godinu rata u Karlovcu i na Kordunu, 359—407; D. Opačić, Na Veljunu 1941. godine, 409—439; D. Livada, Dijelovi kotara Slunja u ustanku 1941/1942. godine, 441—495; R. Bulat, Sjećanje na prve dane okupacije i oružane borbe na području kotara Vrginmost, 497—513; T. Bulat, Sjeverni dio kotara Vrginmost 1941. godine, 515—524; R. Rebić, Formiranje i akcije partizanskog odreda »Dubrave«, 525—541; M. Jaković, Sjećanje na dubravski punkt. — Glina: R. Mitić, Neka sjećanja s Banije, 559—591; M. Despot, Glina 1941. godine, 593—615; R. Grmuša Rara, Sjećanje na prvu godinu ustanka u jugozapadnoj Baniji, 617—627. — Lika: J. Blažević, Sjećanja na ljude i minule događaje u Lici godine 1941. i 1942, 631—669; T. Radošević, Stvaranje i organizacioni razvoj partizanskih odreda u Lici do jula 1942. godine, 671—700; N. Rubčić, Zapisi i sjećanja, 701—739; Dušanka Grubor, Ustanak i razvoj borbe u brinjskom kotaru, 741—770; G. Polovina, Sjećanje na početni period narodnog ustanka u Lici godine 1941, 771—813; Jelena Bičanić, Sjećanja na rad AFŽ-a u centralnoj Lici u prvoj godini rata, 815—834; D. Vlasisavljević, Neka sjećanja iz ustanka u Koreničkom kotaru, 835—848; Neda Žakula, Na zadacima Partije u prvoj godini rata, 849—865; J. Blažević, Druga okružna konferencija KPH za Liku. — Gorski kotar: N. Rački, Prva ustanička godina u delničkom kotaru, 879—897; V. Kovačević, S Ivom Marinkovićem od Zagreba do Hrvatskog primorja, 899—907; M. Sobolevski, Ustanak na dijelu kotara Ogulin 1941. i početkom 1942. godine, 909—936; Pavica Kovačević, Sjećanje na punkt za vezu u Delnicama, 937—943; V. Kovačević, Ustanak u Gorskom kotaru godine 1942. 945—960. — Pokuplje: N. Brezović Prebeg, Put bratstva, 963—1031; T. Mikulić, Razvoj NOP-a i oružane borbe u Pokuplju i okolini, 1033—1063; F. Lopaić, Na Pokuplju godine 1941, 1065—1077. — Žumberak: I. Lopaić, Žumberak u ustanku 1941. i 1942. godine, 1081—1110; Milka Kufirin, Od Okića na Kordun i Žumberak; T. Bulat, U Pokuplju i Žumberku godine 1942, 1135—1144. I taj svezak sadrži zanimljivu zbirku fotografija.

U Rijeci izlazi više publikacija važnih za povijest zapadne Hrvatske: »Jadranski zbornik. Prilozi za povijest Istre, Rijeke, Hrvatskog primorja i Gorskog kotara« podružnice Povijesnog društva Hrvatske u Rijeci i Puli, jedina je periodična publikacija povijesnih društava izvan republičkih centara (do pojave Krčkog zbornika) od 1956, »Vjesnik Historijskih arhiva u Rijeci i Pazinu« najznatnija je hrvatska arhivistička publikacija uz »Arhivski vjesnik« (pokrenuta kao »Vjesnik Državnog arhiva u Rijeci«), od 1953, »Riječka revija« izlazila je, mijenjajući izdavače, od 1952. do 1968. i donosila dosta povijesnih priloga. »Dometi« (od 1968) daju mjesta i povijesti, mada im ne odgovaraju rasprave, nego referati, članci, diskusioni prilozi i kritike. »Kamov. Smotra suvremenih presudbi«, u novinsko-revijskom obliku, izlazi od 1970. (do sada 12 brojeva),

a prvi su brojevi (1—2 i 3) označeni kao »Riječka revija. Nova serija. Godina XIX«. Izdaje ga, naime, »Riječko književno i naučno društvo« koje je pokušalo održati »Riječku reviju« u XVIII godištu, 1968, nakon što je njen dotadašnji izdavač odustao od »Riječke revije« i odlučio da je zamijeni »Dometima«. »Kamov«, međutim, više nije pojava riječkog časopisnog rata. U »Kamovu« ima i nešto mjesta za povijest, a izuzetno ima i mnogo mjesta (izvršno uređeni dvo-broj 8—9, 1970, o Franu Supilu i br. 13, 1971, o Eugenu Kvaterniku). U pripremi je broj posvećen obljetnici početka NOB (1941—1971).

Centar za historiju radničkog pokreta i NOR Istre, Hrvatskog primorja i Gorskog kotara u Rijeci⁷ objavio je god. 1970. svoju prvu publikaciju (glavni je i odgovorni urednik Ivo Kovačić). I ona je nazvana jednostavno Zbornik (I), a prvi je dosta omašni svezak (763 str.), kao i Zbornik Historijskog arhiva u Karlovcu, tematski, te ima i poseban naziv »Radnički pokret Hrvatskog primorja, Gorskog kotara i Istre 1919—1941«. Zemljopisna se područja obaju zbornika međusobno nadovezuju (spojnice su zajednička područja Ogulina i Brinja). Riječki Zbornik nije međutim, poput karlovačkog, u prvom redu zbirka kotarskih historijata, nego je orijentiran na pojedine teme na određenim područjima. Rubrike su mu: Sjećanja i zapisi, Članci i rasprave i Građa (arhivska). Zajednički su Predgovor, skraćeniice, kazala i slikovni prilozi (dobri i u ovoj ediciji). Sjećanja su grupirana prema područjima: Hrvatsko primorje, Gorski kotar, Istra. Problematika je zanimljiva već i stoga što zapadna Hrvatska pripada, tada, dvjema državama. Neki autori pišu općenitije o događajima a drugi se zadržavaju na različitim posebnim zbivanjima. Među njima ćemo naći ljude koji su svoja sjećanja već objavljivali, pa ćemo na te srodne (ne i jednake) tekstove podsjetiti. O Hrv. primorju (s Krkom, Rabom i Pagom) pišu ovi autori: Hinko Raspor (Kratak prikaz mog revolucionarnog rada, 17—35, autor je radio i na Kubi), Ivan Dujmić (Moja djelatnost u revolucionarnom radničkom pokretu, 37—44),⁸ Dušan Diminić (Komunistički pokret u Hrvatskom primorju od 1931—1941, 55—91), Bernard Brnabić Poldo (Djelovanje sindikalne podružnice građevinskih radnika u Sušaku od 1936. do 1940, 93—99), Eugen Cindrić (Napredna omladina Sušaka između dva svjetska rata, 101—120),⁹ Josip Cuculić (Moje učešće u radu KPJ u Hrvatskom primorju, 121—122),¹⁰ dr Pavle Gregorić (Moj partijski rad u Kraljevici, 133—136),¹¹ Bartol Petrović (Stvaranje organizacije KPJ na području Hrvatskog primorja, 137—142), dr Vinko Antić (U naprednim redovima Vinodola 1931—1941, 143—193), Antica Franolić (Revolucionarni rad na otoku Krku u predratnom periodu, 195—202),¹² Ante

⁷ O Centru... v. informaciju *I. Kovačića* u ČSP, 1970, br. 1, 261—263, te opširan izvještaj o radu Centra... u Jadranskom zborniku VII/1966—1969, Rijeka i Puła 1969, 669—687. *V. Antić* pokrenuo je diskusiju o odnosu Centra... i IHRPH u povodu izdanja IHRPH o povijesti zapadne Hrvatske (n. dj. 645—646).

⁸ *V. i I. Dujmić*, Štrajkovi u Bakru, Četrdeset godina. Zbornik sećanja... Knjiga prva: 1917—1929, Beograd 1960, 95—97.

⁹ *V. i E. Cindrić*, Štrajk glađu u sušačkoj policiji, Četrdeset godina, 4/II, 356—357 (događaji god. 1940).

¹⁰ *V. i J. Cuculić*, Aktivnost u Hreljinu, Četrdeset godina, 2, 101.

¹¹ *Usp. i P. Gregorić*, Partijska jedinica u Kraljevici, u *M. Sobolevski*, Ogulinski proces, n. dj., 7—8.

¹² *Usp.*, zbog tijesne tematske povezanosti i *Ivan Galjanić*, Naše akcije na Krku, Četrdeset godina, Knjiga druga, 153—154; *Isti*, Veteran s otoka Krka, Isto, 4/II, 437—438 (o Antunu Kirinčiću).

Perinčić (O počecima sindikalnog pokreta ugostiteljskih radnika u Rabu, 203—212), Ivan Herenda (Razvitak radničkog pokreta u Pagu, 213—216; zanimljivo i kao prijelaz na dalmatinsku problematiku). — U toj je grupi i Giuseppe Arrigoni (Moja sjećanja na djelatnost radničkog pokreta u Rijeci, 45—54), koga valja posebno spomenuti zbog malo poznatih događaja što ih kazuje (tako, u našoj historiografiji praktično nepoznata Komunistička partija Rijeke, 1921—1924).¹³ — Neka se sjećanja odnose i na zbivanja s našim ljudima u drugim zemljama: Vicko Antić, Život španjolskih dobrovoljaca u koncentracionim logorima Francuske, 217—252; Edo Jardas, Djelatnost jugoslavenskih iseljenika u radničkom pokretu Kanade od 1926—1939, 253—270.¹⁴ — Priloge o Gorskom kotaru dali su: dr Josip Brnčić (Radnički pokret Gorskog kotara do 1941, 273—277), Ivan Muvrin (Razvitak radničkog pokreta i KPJ u Delnicama i okolici od 1919. do 1941, 279—307),¹⁵ Drago Škorić (dva priloga: Osnivanje partijske organizacije u Delnicama god. 1919, 309—313; Djelatnost komunista Delnica i okolice u legalnom razdoblju rada Partije god. 1919—1920, 315—322),¹⁶ Jure Zajc (Sjećanje na rad partijske organizacije u Ogulinu, 323—328); Anton Mihelčić (Sjećanja na ilegalni rad i provalu partijske organizacije u Gorskom kotaru 1936, 329—344), Bogumil Čop (Radnički pokret u Čabru i bližjoj okolici, 345—353), Ivan Holjevac (Djelovanje političkih stranaka na području kotara Brinje od 1919. do 1941. 355—359), Nikola Beljan (Rad organizacije Komunističke partije u Lokvama od 1935. do 1941, 361—366), Ivan Tijan (Sjećanje na aktivnost komunista u Mrkoplju, 367—374, sadrži i uspomene o radu u Francuskoj), Nikola Rački (Neke aktivnosti članova KPJ na području kotara Delnice od 1938. do 1941, 375—385), Franjo Jelenc (Štrajkovi pilanskih radnika i kirijaša, 387—392), D. Škorić (Veza s komunistima Hrvatskog primorja, 393—401).¹⁷ Nakon ovih slijedi jedan prilog o drugom području naše zemlje (N. Rački, Sjećanje na život i rad komunista robijaša u Sremskoj Mitrovici, 403—408), te drugi o španjolskom ratu (Stipe Polić, Gorani u redovima međunarodnih brigada u Španjolskoj, 409—420).¹⁸

Istarska je grupa osobito zanimljiva, zbog posebnih odnosa što ih stvara priklučenju toga dijela Hrvatske Italiji. Priloge su dali: Mario Hrelja (Revolucionarni pokret u Istri između dva svjetska rata, 423—457), Andrea Benussi (Moja

¹³ Partito Comunista di Fiume (Sezione della III^a Internazionale Comunista), tj. Komunistička partija Rijeke (Sekcija III internacionalne) osnovana je 20. XI 1921. odlukom kongresa Socijalističke partije Rijeke (Partito socialista Internazionale sezione Fiume), a djelovala je samostalno do god. 1924. kada se, nakon aneksije Rijeke Italiji, priključila KP Italije (G. Arrigoni, n. dj., 45—49; kronoloških podataka donosi Brošura Muzeja narodne revolucije u Rijeci »Pod crvenom zastavom«, Rijeka 1969; vrijednih podataka o građi u Historijskom arhivu u Rijeci donosi katalog »Izložba 'Radnički pokret u Hrvatskoj i postanak KPJ 1919—1920'«, Zagreb 1969, dok. 168—174). — KP Rijeke je prvi put publicirano obrađena u referatu G. Radossia i L. Giuricina na skupu u povodu tridesete obljetnice početka NOB-a, u Rijeci 18. XI 1971, sudeći po članku S. Bosiljčića »Komunistička partija Rijeke — sekcija Kominterne« (Komunist, 20. i 29. I 1972) kojem je taj referat poslužio kao predložak.

¹⁴ V. i E. Jardas, U kanadskim prašumama i rudnicima, Četrdeset godina, 1, 383—390.

¹⁵ V. i I. Muvrin, Osnivanje partijskih organizacija u Gorskom kotaru, Četrdeset godina, 3, 178—179.

¹⁶ V. i D. Škorić, Radnička akcija u Gorskom kotaru, Četrdeset godina, 1, 95—97.

¹⁷ V. i D. Škorić, Suđenje u Sušaku i Ogulinu, Četrdeset godina, 2, 356—357.

¹⁸ V. i S. Polić, Španija nas je primila kao svoje sinove, Četrdeset godina, 4/II, 142—144; također i Ivan Linardić, Odlazak naših iseljenika iz Kanade u Španiju, isto, 141—142.

djelatnost u revolucionarnom radničkom pokretu do 1929, 459—485),¹⁹ Ivan Golja Zaneto, (Radnički pokret na Labinjstini između dva svjetska rata, 487—522), Franjo Nefat (Sjećanje na revolucionarni rad u Puli, 523—531), Antun Kapuralin (Pokušaj uspostavljanja veze između organizacije KP Pule i KP Zagreba 1936, 533—537), Josip Ciliga (Moj revolucionarni put, 539—548, sadrži i sjećanja iz drugih zemalja),²⁰ Dinko Bičić i Anton Župičić (O životu rudara Raše 1921, 549—553),²¹ Tomaso Quarantoto (Moja sjećanja, 555—559; događaji u Istri i u više drugih zemalja, uključujući i Španjolsku). I ovdje ima posebnih priloga o zbivanjima u drugim zemljama: Srećko Knapić, Odlazak u emigraciju i djelatnost u revolucionarnom radničkom pokretu, 561—568 (uz ostalo u SSSR-u i u Španjolskoj); Antun Licul i Josip Licul, Među dobrovoljcima internacionalnih brigada, 569—585.

Sve u svemu, zbirka memoara kakve za zapadnu Hrvatsku do sada nije bilo.²² Treba dodati i dva priloga građi (iz arhivskih vrela): B. Janjatović i P. Strčić, Dva spisa državnog tužioca u Sušaku 1934. god. o članovima i simpatizerima KPJ, 637—691, pomno priredeno, s jedva preglednim nizanjem dopunskih podataka (uvod i brojne bilješke). Jedan od više zajedničkih priloga tih dvaju autora. Ovamo ide i I. Kovačić, Nekoliko podataka o djelovanju partijske organizacije Sušaka, nakon ogulinskog procesa 1934—1935. godine (uvod i građa, 693—709). Članke (rasprave) su objavili: Z. Matagić (Počeci socijalističkog pokreta u Kastavštini, 627—633; riječ je o razdoblju 1919—1922. i o djelatnosti kastavskih komunista u osobitim uvjetima pograničnog položaja Kastva prema Kraljevini SHS, Italiji i Rijeci; stoga kastavski komunisti održavaju dvostruke, pa i trostruke organizacione i političke veze), te V. Antić (Radnički pokret u Kraljevici i okolici i udio Paje Gregorića i Josipa Broza, 589—611; s uvodom o razvitku Kraljevice u XVIII i XIX st.) i M. Sobolevski (Ogulinski proces 1927. Josipu Brozu i grupi komunista i simpatizera KPJ iz Hrvatskog primorja, 613—626).²³ Njihovi se prilozi nadovezuju i međusobno nadopunjuju. Sva tri rada pretiskana su iz drugih publikacija, pa im je to drugo, a Sobolevskom i treće izdanje. Jedan je prikazatelj Zbornika oštro zamjerio ponovno štampanje radova,²⁴ no, zapravo, čemu se zbog toga ljutiti? Historičari zaista rijetko doživljavaju nova izdanja svojih radova, no to nije njihova vrlina, nego posljedica nepovoljnih okolnosti za izdavanje povijesne književnosti. Zapravo, ono što je potpuno normalno za književnike, historičare i književne kritičare, a i za znanstvenike drugih područja (da ponovo objavljuju svoje radove, a od radova u periodici sastavljaju knjige) trebalo bi biti normalno i za historičare (dakako, ako pretpostavimo povoljnije okolnosti nego što jesu). I u tome hrvat-

¹⁹ V. i A. Benussi, Borbe s fašistima u Vodnjanu, Četrdeset godina, 1, 144—145; *Isti*, Od Zagreba do Pariza, isto, 236—242 (događaji 1927—28).

²⁰ V. i J. Ciliga, Proštinski ustanak seljaka 1921. godine, Četrdeset godina, 1, 146—149.

²¹ V. i D. Bičić, Labinska republika, Četrdeset godina, 1, 143—144.

²² Tekstovi u Zborniku su širi, potpuniji nego u Četrdeset godina (u Četrdeset godina 2 i 3/I, ima još nekih priloga iz zapadne Hrvatske). Za njih v. i bilj. 24.

²³ To je treće, no opet dopunjeno izdanje toga rada (v. bilj. 6 i s njom povezani tekst), uz dva objavlivanja u novinama.

²⁴ A. Giron u Krčkom zborniku 2, Krk 1971, 397—399. — Autor je općenito upozorio da je redakcija nekih priloga (sjećanja) manjkava i time podsjetio na metodološki uzus da se sjećanjima valja koristiti oprezno i kritički.

ska historiografija zaostaje. Sabrana djela Georgija Ostrogorskog ipak su izuzetna pojava, no treba upozoriti da u Sarajevu, već nekoliko godina (ako se ne varam od 1963), historičari izdaju svoje izabrane, prethodno u periodici objavljene radove (rasprave, članke, pa i osvrtne i prikaze) u posebnim knjigama. U Hrvatskoj je to, ako se ne varam, posljednji put učinio Vaso Bogdanov, još god. 1957, a zatim nitko više, sve do Aleksandra Flakera (1968) i Vere Cilige (1970). Da se to redovito čini, historiografija i historičari bi postali, valjda, bliži kulturnoj javnosti nego što jesu. Stoga ponovno izdavanje povijesne književnosti ne treba kuditi nego hvaliti. Kamo sreće da takve zgrade nisu izuzetak nego pravilo.

U Rijeci je ranije pokrenut jedan interdisciplinarni zbornik za problematiku zapadne Hrvatske, uključujući i onu povijesnu. To su »Problemi sjevernog Jadrana. Zbornik Sjeverojadranskog instituta« JAZU u Rijeci. Po zamisli i sadržaju taj se zbornik uklapa uz »Anale Jadranskog instituta« JAZU u Zagrebu (izlaze od god. 1956, do sada četiri sveska) i uz »Pomorski zbornik Društva za proučavanje i unapređenje pomorstva Jugoslavije« u Zadru (izlazi od god. 1961, do sada tri jubilarna sveska i osam redovitih). Budući da je svezak I, 1963, ostao osamljen, prikazat ćemo i njega u ovom pregledu. — Najzanimljiviji rad iz novije povijesti posthumno je objavljen prilog Mije Mirkovića »Tri etničke linije« (1—36). Autor govori o problemu Istre u pripremanju Pariške mirovne konferencije (1945—46), dijelom i memoarski jer je bio član naše delegacije na toj konferenciji. Posebno kritički analizira prijedloge (Italije, Francuske, Vel. Britanije, SAD, Južne Afrike) o podjeli Istre između Jugoslavije i Italije, odnosno proširenje STT-a u Istri sve do Pule. Zanimljivi su autorni razgovori s H. Setonom Watsonom o budućnosti Jugoslavije (u Kotoru 14. IV 1941) i s R. W. Setonom Watsonom o jugoslavensko-talijanskoj granici (u Londonu, rujna 1945). — Od ekonomskih radova s povijesnim pristupom treba spomenuti V. Cerića, Jugoslavenske luke Sjevernog Jadrana u sklopu svjetskih luka i njihova uloga u jugoslavenskoj privredi, i J. Basiolija, Razvitak ribarstva na zapadnoj obali Istre, a od ekonomskopovijesnih R. F. Barbalića, Pokušaj osnutka prvog parobrodskog društva u Rijeci (karatna zajednica pbda »Liburno«) (1873—75).

»Zbornik Pedagoške akademije Rijeka« objavljen je u Rijeci god. 1970, a treba ga zabilježiti jer je u njemu vrlo zanimljivo zastupana i novija povijest: N. Crnković, Političke prilike u Rijeci 1943. godine do kapitulacije Italije, 133—149 (i p. o.).²⁵

Istra također sudjeluje u pokretanju publikacija kojima se ovdje bavimo.

»Bujština 68. Književno-povijesni zbornik« objavljen je u Umagu god. 1968, s većim brojem kraćih priloga (glavni je urednik Ivo Balentović). Treba spomenuti priloge Bože Milanovića, U osvitu narodnog preporoda (1797—1860), 143—147,²⁶ Mije Mirkovića, Prigodom stogodišnjice preporoda u Dalmaciji i Istri, 140—142,²⁷ nepotpisani članak »Istra u vrijeme Narodnooslobodilačkog rata«, 47—50, kronologiju istarske povijesti »Tko je sve vladao u Istri?«, 104—

²⁵ Zbornik... je prikazao O. Kisić u Krčkom zborniku 3, Krk 1971, 282.

²⁶ Izvodi iz knjige B. Milanovića, Hrvatski narodni preporod u Istri, Knjiga I (1797—1882), Pazin 1967.

²⁷ Diskusioni prilog, sa zanimljivim mislima o različitim pitanjima, prenesen iz »Istarskog mozaika« 1965, br. 1—2.

105, dok je »Na marginama istarske obljetnice«, 76—83, zanimljiv članak Ive Mihovilovića²⁸ o preobrazbama što ih je talijanski iredentizam morao doživjeti u poratnom razdoblju.

»Zbornik Poreštine«, Knjiga 1, Poreč 1971. (glavni je urednik Josip Miličević), lijepo je uređena omašna knjiga, s više priloga novijoj povijesti: Ante Šonje, Spomenici narodnooslobodilačke borbe Poreštine, 9—207, s pomnijivo obrađenom tematikom tako da ne sadrži samo opise spomenika i spomen-obilježja nego i mnoštvo neposrednih podataka o događajima i sudionicima NOB-a; Ivan Klarić, Osnivanje i djelovanje Komande mjesta KNOO-a Poreč, 209—217, memoarski prilog. Treba dodati i biografije pojedinih sudionika radničkog pokreta i NOP-a: Mate Vlašića (1886—1969; A. Šonje, 425—428), Mije Deklića (1890—1970; A. Šonje, 431—432), Petra Berneša (1927—1970; Milovan Dragić, 433—434), Lenjina Kocijančića (1920—1970; M. Dragić 435). Uz to kulturnopovijesni prilog Viktora Vitolovića »Poljoprivredna škola — stanica u Poreču; u povodu 95-godišnjice osnutka«, 401—425.

U Rovinju je osnovan Centro di ricerche storiche čije je radno područje povijest Talijana u Hrvatskoj i Sloveniji. Njegov zbornik »Atti«, izašao je god. 1971. uz suradnju Talijanske unije za Istru i Rijeku, koja je i pokrenula osnivanje Centra, i Narodnog sveučilišta iz Trsta. No u prvom svesku nema priloga novijoj povijesti.²⁹ Ta zanimljiva aktivnost talijanskih kulturnih radnika u Hrvatskoj donosi ipak i rezultate u proučavanju novije povijesti.³⁰ To su referati na znanstvenom skupu u povodu proslave 50-godišnjice »Labinske republike« (Rabac, 2—3, ožujka 1971)³¹ i na Pazinskom memorijalu, 26. i 27. rujna 1970.³² Centro... je organizirao i skup u povodu 30. obljetnice početka NOB-a, u Rijeci 18. XI 1971, na žalost u uskom krugu.³³ Sve to ukazuje na to da u našoj povijesnoj znanosti treba računati na udio hrvatske historiografije na talijanskom jeziku (historiografije Talijana u Hrvatskoj).

U Puli izlazi časopis »Istarski mozaik« (od god. 1963) s dosta povijesnih priloga.³⁴ Zbornik »Radovi Pedagoške akademije u Puli«, Svezak I, 1968, sadrži i povijesnih priloga. Novija povijest: F. Lajoš, Družba sv. Ćirila i Metoda za Istru. Donekle i B. Jelača, O saobraćaju u Istri i A. Borme, Il gruppo etnico italiano dell'Istria e di Fiume alla luce della questione nazionale.³⁵ U Puli je god. 1971. osnovan odjel Sjeverojadranskog instituta JAZU.

Razgranjavanje Čakavskog sabora otvara zanimljive izdavačke mogućnosti. Osnovana je Katedra Čakavskog sabora za noviju povijest istarskih Hrvata. Organiziran je Pazinski memorijal 1970, kao skup kulturnih priredbi. Jedna

²⁸ Prenesen iz »Telegrama«, 1968, br. 441.

²⁹ »Atti« je ocijenio P. Strčić u Krčkom zborniku 3, Krk 1971, 286—287.

³⁰ Prethodilo je publicističko, ali vrijedno djelo A. Bressana i L. Giuricina »Fratelli nel sangue. Contributi per una storia della partecipazione degli Italiani alla guerra popolare di liberazione della Jugoslavia«, Rijeka 1964.

³¹ L. Giuricin i G. Scotti, I movimento dell'occupazione delle fabbriche in Italia e la »Repubblica di Albona«. Iz Trsta su sudjelovali E. Collotti, Alcune considerazioni sul movimento sovietista in Europa nel primo dopoguerra, i T. Sala, Giuseppina Martinuzzi.

³² Luciano Giuricin, La stampa italiana in Istria, dalle origini ai giorni nostri, Pazinski memorijal 1970, Pazin 1971, 163—180 (radnja) i 180—189 (bibliografija).

³³ Posredne obavijesti o skupu pruža Komunist, 20. I 1972. V. i bilj. 13.

³⁴ Istarski mozaik 1963—1965. prikazao je V. Oštrić u Putovima revolucije 9/1967, 257—261.

³⁵ Radove... je prikazao N. Crnković u Krčkom zborniku 3, Krk 1971, 283—284.

je od njih bio znanstveni skup o temi »Razvoj hrvatske štampe u Istri od 'Naše sloge' do danas« (Pazin, 26. i 27. IX 1970). Zbornik toga skupa objavljen je u Pazinu god. 1971. kao svezak u seriji »Zbornici Čakavskog sabora« (no prvi o povijesnoj temi) pod nazivom »Pazinski memorijal 1970«. Budući da se ta akcija nastavlja (Pazinski je memorijal održan 1971), čini se da će se u seriji »Zbornici Čakavskog sabora« pojaviti podserija »Pazinski memorijal« što valja pozdraviti. Stoga je i taj, dodajmo odmah, vrlo vrijedan zbornik uvršten u ovaj pregled. Prilozi o »Našoj slozi«: P. Strčić, Oko pokretanja »Naše Sloge«, 17—37; M. Gross, Značaj prvih deset godišta »Naše Sloge« kao preporodnog lista, 39—59 (zanimljivo i zbog ispitivanja društvene podloge lista); R. F. Barbalić, Pomorska problematika u »Našoj Slogi«, 61—71; T. Blažeković, Bibliografski podaci o »Našoj Slogi«, 73—81 (korisna kombinacija kronologije i bibliografije lista 1870—1915, s objašnjenjima i informacijama uz kronološko-bibliografske jedinice, uvodom i bilješkama). Posebno: J. Ravlić, Petar Studenac 1811—1898, prvi hrvatski preporoditelj u Istri, 83—105. Novinstvo između dva rata: I. Mihovilović, List »Istra«, glasilo »Saveza jugoslavenskih emigranata iz Julijske krajine« od 1929. do 1940. godine, 107—127; B. Milanović, Tršćanska hrvatska štampa između dva rata s osvrtom na Istru, 129—147; A. Iveša, Tršćanska hrvatska štampa između dva rata, 149—162 (dva referata sudionika u toj djelatnosti u kojima su došle do izražaja i određene suprotnosti u slovensko-hrvatskom nacionalnoobrambenom pokretu u Julijskoj krajini 20-ih godina). Novinstvo NOB: N. Crnković, Partizanski tisak u Istri, 191—216. Prilog L. Giuricina je već zabilježen (v. bilj. 32), a ovdje treba spomenuti da obrađuje u cjelovitom pregledu historiografski premalo poznatu temu (treba istaći da je dan pregled cjelokupnog radničkog novinstva na talijanskom jeziku; to je novinstvo bilo važno i za hrvatsko radništvo). Bibliografija istarskog talijanskog novinstva ima 118 jedinica. Objavljeni su i izvodi iz diskusije. Vrlo je zanimljiva diskusija Z. Crnje o odnosu klasnog i nacionalnog u Istri do svjetskog rata i o idejnim razilaženjima između dva rata (svećenici — svjetovnjaci-liberali).

»Krčki zbornik« Povijesnog društva otoka Krka, podružnice Povijesnog društva Hrvatske, izišao je u kraćem razdoblju u tri oveća sveska (1 1970, 2 i 3 1971).³⁶ Glavni je urednik Pero Strčić. U krugu lokalnih i regionalnih publikacija jedna je od najbolje uređenih.

Raznovrsne priloge novijoj povijesti (članke, sjećanja, građu) valja spomenuti po vremensko-tematskom slijedu. Nacionalni preporod: P. Strčić, Nekoliko podataka o otoku Krku i »Našoj Slogi« 1870. godine, 1, 351—369. Radnički pokret: V. Oštrić, Hrvatski tipografi i tiskara »Kurykta«, 3, 177—187. Prva talijanska okupacija: A. Mrakovčić Andračić, Moji susreti s talijanskim okupatorom u Puntu 1920—1921. godine, 1, 385—396. Krk u jugoslavenskoj državi: B. Janjatović—P. Strčić, Izvještaj krčkog kotarskog načelnika Iva Vitezića od 15. I 1935. godine, 1, 397—434. Društveno-gospodarske teme: R. F. Barbalić, Orijentacija stanovnika Krka prema moru, 1, 489—500; V. Dorčić, O turizmu u Baškoj, 3, 189—199; A. Markota, Od svjetla luči do električne žarulje na otoku Krku, 1, 95—105. Iseljenici: I. Čizmić, Prilog za životopis Nika Grškovića [1863—1949], 1, 371—383. Kulturna povijest: V. Štefanić, Historijski

³⁶ Prvi je svezak prikazao *I. Jelić* u ČSP 1970, br. 2, 279—280. Potkraj god. 1971. izišao je i četvrti svezak, uređen kao spomenica vrbničke čitaonice, pridonoseći dakle u toj, tematskoj, formi novijoj društvenoj i kulturnoj povijesti Krka.

podaci o srednjoj školi u Krku [XV—XIX st.], 3, 11—33; F. Matejčić, Razvoj krčke gimnazije od 1921. do 1971. godine, 3, 35—86; J. Capponi, Sjećanje na osnutak, otvorenje i razvitak krčke gimnazije, 3, 229—231; M. Bolonić, Sjećanja i uspomene, 3, 231—235; I. Žic Rokov, Puntarska pješadija u prvim godinama krčke gimnazije, 3, 236—238 (riječ je o dacima, a ne o vojnicima). Napredni i revolucionarni (omladinski) pokret: L. Grakalić, Zapis o jednoj generaciji, 3, 239—242; D. Franović, Uspomene, 3, 242—243; B. Randić, Sjećanja, 3, 244; R. Miler, Čedo Žic — prvi sekretar Kotarskog komiteta SKOJ-a za otok Krk, 3, 105—108; Č. Žic, Iz dnevnika, 3, 109—122; V. Fiuman, Sjećanje na Čeda Žica, 3, 123—126; F. Matejčić, Nikola Lino Bolmarčić, 3, 353—354; Isti, Marijan Badel, 3, 256—258. Komunistički pokret: J. Polonijo—P. Strčić, Đanko Crvić-Sopčić, 1, 519—522; Lj. Karabaić, Nikola Dekanić, 2, 365—367. Narodnooslobodilački rat: I. Jelenović, Talijanski okupator 1942. godine o Dobrinjcima (Jedna stranica krčke povijesti), 1, 435—442; Lj. Karabaić, Značenje veze komande II POS-a s otokom Krkom 1943—45, 2, 287—299; B. Turčić, Jure Vukasović — život darovan moru, 2, 357—361; V. Kljaković, Oslobođenje otoka Krka aprila 1945, 1, 7—16. Treba upozoriti na obilje materijala o poratnom razvitku Krka, od društvenih preobrazbi pojedinih mjesta do otvorenja aerodroma.

»Krčki zbornik« ureden je kao časopis s raznovrsnim rubrikama. U njima su i prilozi starijoj povijesti i prilozi s raznih drugih područja. Priloge novijoj povijesti, spomenimo na ovom mjestu, treba ne samo izdvajati nego ih gledati i kao sastavni dio širih sadržaja. To općenito vrijedi i za druge mješovite i interdisciplinarne publikacije, a pogotovo za one obilnog, raznovrsnog, a dobro uređenog sadržaja.

Treba spomenuti, ukratko i opisno, i dio ocjena, prikaza i bilježaka. Prikazan je niz izdanja IHRPH (ČSP, 1969, br. 1—2, 1970, br. 1; D. Ribarić, Borbeni put 43. istarske divizije; V. Švob—M. Konjhodžić, II odred Primoraca, Gorana i Istrana 1942; D. Bilandžić, Borba za samoupravni socijalizam u Jugoslaviji 1945—1969), različita literatura o Krku (tako, P. Strčić, Građa o narodnim vijećima SHS i o talijanskoj okupaciji Krka 1918. godine; Punat u borbi. Dva-deset i pet godina [1933—1958] rada organizacije Saveza komunista) i o drugim područjima zapadne Hrvatske (tako, literatura o Brod-Moravicama, Drežnici, Pazinu, Rijeci, Ogulinu), pa više knjiga i časopisa hrvatske i jugoslavenske historiografije. Posebno bih spomenuo još samo prikaze literature o Supilu, jer se veoma povećala u povodu 100-godišnjice Supilova rođenja, pa su informacije i ocjene o njoj vrlo korisne: P. Strčić, Mirjana Gross i Dragovan Šepić o Franu Supilu, 2, 401—405; B. Lukić, Supilo u »Dometima« 12, 1970, 3, 267—268; N. Crnković, Supilov broj »Kamova« (8/9, Rijeka 1970), 3, 268—270; N. Stančić, Historiografski prilozi o Franu Supilu u časopisu »Dubrovnik«, XIII, 1970, 4, 3, 271—272.

»Senjski zbornik. Prilozi za geografiju, etnologiju, ekonomiku, povijest i kulturu« pokrenuo je Gradski muzej u Senju. Do sada su izašla četiri dobro uređena i lijepo opremljena sveska (I — 1965, II — 1966, III — 1967—1968, IV — 1969—1970). U njima je (osim u drugom svesku) više priloga novijoj povijesti.

Rad Veljka Rogića »Položaj Senja i gravitacija / Historijsko-geografski i suvremeni odnosi« (I, 7—21) koristan je i za razumijevanje gospodarskog razvitka Senja, što vrijedi i za priloge povijesti cesta u senjskom zaleđu Stjepana S.

Nossana u četvrtom svesku (Cesta Karlovac—Senj od najstarijih vremena do sredine XIX stoljeća, 127—167; Vinko Struppi 1733—1810, 168—172; Filip Vukasović 1755—1809, 173—191; Josip Kajetan Knežić 1786—1848, 192—203), a Pavle Rogić u radu »Naseljenost velebitske primorske padine kroz historiju« (I, 35—67) prati demografsko i gospodarsko stanje tog područja do danas. Tome pridonosi i Ante Rukavina, Privreda ličke i primorske strane Velebita, IV, 99—123. Melita Viličić prati »Povijesno-urbanistički razvoj Senja« do naših dana (I, 94—109), što nadopunjava rad Ante Glavičića, »Kulturno-povijesni vodič po Senju« (I, 254—314), a Mirko Valentić »Razvitak Senja u okviru Hrvatsko-slavonske Vojne krajine«, tj. do god. 1872. (I, 69—93). Nakon priklučenja Senja Banskoj (civilnoj) Hrvatskoj, u njegovu gospodarskom razvitku ima određeno značenje trgovačka komora (1876—1924) kako pokazuje prilog Miroslave Despot »Nekoliko podataka o postanku i radu Trgovačke komore u Senju krajem 19. stoljeća« (I, 225—231). — M. Despot je obradila i »Život i rad Petra Matkovića (1830—1898)«, Senjanina, zemljopisca koji ima određeno mjesto i u našoj historiografiji (III, 210—221). — Za gospodarsku povijest širega senjskog područja korisni su radovi Vladimira Severinskog »Gospodarenje sjeverno-velebitskim šumama u prošlosti i danas« (III, 262—275) i »Senjske šume i njihova eksploatacija« (I, 232—245), te »Brodarstvo u Senju i Podgorju kroz prošlost« R. F. Barbalčića (IV, 5—32, s podacima do god. 1939). U svom radu »Senj u razdoblju između dva svjetska rata« (I, 111—135) Ivan Jelić je prikazao prvenstveno političke odnose u gradu, a također i gospodarske i društvene prilike. Uz građanske političke stranke i grupe prikazan je i »III. Radnički pokret i stvaranje organizacije KPJ u Senju« i »VI. Jačanje komunista u Senju uoči rata«. Među komunistima Senjanima najpoznatiji je Vladimir Čopić. Matija Uradin objavio je »Prilog za biografiju Vladimira Čopića (U povodu 25-godišnjice smrti 1939—1964)« (I, 137—152) koji je bio objavljen i na drugom mjestu,³⁷ no u »Senjskom zborniku« je ilustriran s 9 fotografija iz Čopićeva života. — Iz razdoblja NOR-a opisana su dva najvažnija događaja: Veljko Kovačević je u memoarskom prilogu opisao kako je tekla »Kapitulacija talijanske vojske u Senju (u septembru 1943. godine)«, I, 153—158, a Karel Levičnik opširnije prikazao »Oslobođenje grada Senja i okolice u aprilu 1945. godine« (III, 176—189).

Sva četiri sveska obilato su ilustrirana, te sadrže zbirku od ukupno 500 fotografija. Mnoge od njih mogu čitaocu približiti noviju prošlost Senja.

S dalmatinskom grupom publikacija prived ćemo kraju ovaj, nužno omašan pregled. Najvažnije publikacije izlaze u Zadru (Radovi Instituta JAZU u Zadru, od 1954. Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru, razdio historije, arheologije i historije umjetnosti, od 1961, odnosno 1963, Zadarska revija, sa znatnim udjelom povijesnih tema, od 1952), u Splitu (Izdanja Muzeja grada Splita, izlaze od 1950, a predstavljaju prijelaz između biblioteke i zbornika; »Mogućnosti, književnost, umjetnost, kulturni problemi« — sadrži povijesne teme ali manje nego »Zadarska revija« — od 1954; »Pogledi, časopis za društvena pitanja«, pokrenut 1969, donose poneki diskusioni prilog o povijesnim pitanjima; »Vojnopomorski ogleđi« Vojnopomorskog muzeja, 1, 1966. i 2, 1971. i Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu, pokrenut 1963, ne ulaze u ovaj sklop) i u Dubrovniku (Anali historijskog instituta JAZU u Dubrovniku, od 1952, »Dubrovnik. Ča-

³⁷ *Putovi revolucije* 6/1966, 174—184.

«sopis za književnost, nauku i umjetnost», izlazio je od 1952;³⁸ dopunjavaju ga »Dubrovački horizonti. Časopis zagrebačke podružnice Društva prijatelja dubrovačkih starina« što izlazi u Zagrebu od 1969). No svoj je zbornik dobila i jedna specifična regija bez vlastitoga gradskog centra. To je lijepo uređeni »Poljički zbornik«. Svezak prvi, 1968, izdalo je Kulturno-prosvjetno društvo Poljičana — Priko, samostalno, a svezak drugi, 1971, u suradnji sa Zagrebom koji je označen kao sjedište društva. Međutim, posebnih priloga novijoj povijesti nema u tim svescima. Treba ipak spomenuti da »Poljica (geografska studija)« Ive Rubića (1, 7—31) mogu pripomoći razumijevanju novije povijesti Poljica (npr. NOR-a u tom kraju). Poglavlje VII »Stanovništvo Poljica« sadrži i povijesne podatke (za noviju povijest str. 27—31). Pomorski historičar Oliver Fijo u prilogu »Poljički brodovi i pomorci« (2, 261—268) govori o zbivanjima od početka ovog stoljeća do naših dana.

I na dalmatinskim otocima ima aktivnosti koja nas u ovom pregledu zanima. »Brački zbornik« pokrenut je još god. 1940, a poslije rata izlazi od broja 2, god. 1954. Treba istaći da ga izdaje Savjet za prosvjetu i kulturu NO kotara (zatim općine) Brač u Supetru, odnosno Skupština općine Brač, što je, koliko mi je poznato, jedini takav slučaj među časopisima i zbornicima. »Brački zbornik« obilježavaju i zanimljiva nakladnička rješenja: dok su br. 2, 3 i 4 zbornici u uobičajenom smislu, br. 5 je foto-monografija »Brač«, a br. 6 (1968) monografija Dasena Vrsalovića »Povijest Brača«. Na Hvaru su izlazile »Publikacije Historijskog arhiva Hvar« (od 1955) i »Bilten Historijskog arhiva komune hvarske« (od 1959). Novi je pothvat »Zbornik otoka Korčule«, 1, Zagreb 1970. Izdaju ga Kulturno-prosvjetna društva »Bratska sloga« u Žrnovu i »Crnomiri« iz Čare, te publicist i historičar Marinko Gjivoje koji ga i uređuje (autor opsežne knjige »Otok Korčula« koja je izašla, u Zagrebu, u dva izdanja, 1968. i 1969). Među povijesnim prilogima treba ovdje spomenuti ove radove: A. Kalodera, Socijalno-geografski aspekti emigracije s otoka Korčule, 81—85 (iseljavanje u XIX i XX st.); D. Foretić, Radnička društva u Korčuli, 109—112. Spominju se i druga društva, u razdoblju do 1914. Među njima je i bratovština, kasnije društvo, Banka sv. Josipa (Udruga brodograditelja i drvodjelaca) o kojoj piše još i V. Ivančević (Još o banci sv. Josipa u Korčuli, 102—103). R. Curač, »Bratska sloga« — Žrnovo. Kratak historijat društva, 113—120 (društvo je osnovano god. 1911), donosi i nekoliko podataka o NOP-u (117). Sličnog je značaja i »Prilog historijatu razvitka i rada narodne glazbe u Veloj Luci« F. Oreba (121—127, osnovana god. 1893), te »Iz glazbene djelatnosti u Blatu« A. Bačića Grlice (128—129). Treba podsjetiti da su takva kulturna društva redovito u određenom odnosu s političkim zbivanjima. M. Pecočić iznosi »Sjećanja o akcijama partijske organizacije na otoku Lastovu«, 256—257, zanimljiva zato što podsjećaju da je uključivanjem Lastova u NOP pripreman i njegov povratak Hrvatskoj i Jugoslaviji.

Uz te lokalne zbornike treba istaći i novi zbornik čije je područje cijela Dalmacija, i to upravo novija povijest. Riječ je o »Zborniku Instituta za historiju radničkog pokreta Dalmacije« čiji je svezak 1. izašao u Splitu god. 1970, a urednik mu je Jožo Ugrina.³⁹ Zbornik bi valjalo i potanje prikazati, a u ovom ćemo ga pregledu obuhvatiti što sažetije.

³⁸ Usp i I. Bošković, Index »Dubrovnika« I/1955.—X/1967, Dubrovnik 1968.

³⁹ O Institutu v. informaciju J. Ugrine u ČSP, 1970, br. 1, 259—261. te brošuru J. Ugrina, Stanje i problemi Instituta za historiju radničkog pokreta Dalmacije s posebnim osvrtom na Muzej narodne revolucije u Splitu, Split, prosinca 1969.

J. Ugrina napisao je instruktivan »Predgovor«, 5—9. Pretjeruje kad ističe da gotovo i nema ozbiljnijih znanstvenih radova o radničkom pokretu i narodno-oslobodilačkoj borbi u Dalmaciji. To, naprosto, nije točno, a nije pravedno ni prema nekim suradnicima »Zbornika«. — A. Dujić, Povijesno značenje Lenjinova djela, 11—21, piše kao znalac te problematike⁴⁰ koja je i za historičare važna (teorija i organizaciono pitanje komunističkih stranaka). Začudo, ne spominje svoje dosadašnje radove o tome. — D. Foretić, Radnički pokret u Dalmaciji od 1870. do Kongresa ujedinjenja 1919, 23—70, dao je dosad najznatniji rad o toj temi, nakon niza svojih ranijih radova što ih, začudo, gotovo i ne spominje. V. Omašić, Pobuna u Kaštel-Lukšiću 1897. protiv feudalnih povlastica obitelji Micheli-Vitturi, 71—82, daje prilog društvenogospodarskoj povijesti sela. Za industriju i radnički pokret važan je opsežan rad D. Gizdića, O razvoju dalmatinske cementne industrije i o klasnoj borbi u njoj do početka narodnooslobodilačke borbe, 147—262, ali mu nedostaju neki elementi znanstvenog postupka (nema sustavnog korištenja i navođenja izvora, koji čak nisu ni pobliže popisani). — Za povijest KPH vrijedan je prilog I. Jelića »Komunistička partija Hrvatske u općinskim izborima 1940. na području Dalmacije«, 95—112. Memoarske priloge o događajima međuratnog razdoblja objavili su France Klopčić, Sjećanja na radnički Split 1925. godine, 83—93, Boro Leontić, Put u Španiju, 113—145, i Ivo Amulić, Sjećanja na djelatnost radničkog pokreta i Partije u Dalmaciji od 1937—1940. godine, 263—311, ali ne pišu samo o dalmatinskim zbivanjima, nego i o nekim širim događajima.

Problematika NOB-a zahvaćena je u nekoliko raznovrsnih priloga. Miroslav Ujdurović obradio je »Biokovski bataljon 'Jozo Jurčević'«, 313—337 (osnovan je 6. lipnja 1942, djeluje do rujna te god.), a Nedjeljko Kujundžić »Mehaničku radionicu na Biokovu«, 339—355, Josip Pleho »Kako je Pelješačka partizanska četa 'Nikola Bojanović' zauzela Orebić«, 381—388 (događaji 16—19. prosinca 1942), Valentin Uranija »Nekoliko pitanja o narodnooslobodilačkim odborima na zadarskom području«, 389—412 (1941—1944), Tomislav Erak »Koncentracijski logor na otoku Zlarinu«, 413—423 (logor »radi« od 23. ožujka do 15. lipnja 1943), te Ante Palavršić »Kulturno-prosvjetni rad u jugoslavenskom zbjegu u Egiptu«, 357—379.

Na kraju valja navesti neka zaključna zapažanja. Najznatnija su današnja uporišta hrvatske lokalne i regionalne historiografije (misli se prvenstveno na noviju povijest) Historijski institut Slavonije u Slav. Brodu, Historijski arhiv u Karlovcu, Centar... u Rijeci i Institut za historiju radničkog pokreta Dalmacije u Splitu (no i Filozofski fakultet u Zadru). Uz njih pojedini muzeji, arhivi i narodna sveučilišta, poneke školske ustanove, te brojna kulturna društva. Područje novih izdavačkih inicijativa proteže se preko cijele Hrvatske, od Županje do Umaga i Korčule. Zajedno sa starijim akcijama te vrste nastala je dosta gusta struktura različitih pothvata na području lokalne i regionalne povijesti. No u južnoj polovici Hrvatske (od Karlovca do Jadrana) nalazimo složeniju strukturu nego u sjevernoj (od Karlovca do sjevernih međa). U južnom području nalazimo središta u Karlovcu, Rijeci i Splitu, te u Zadru, čija polja djelovanja prelaze lokalne okvire i pokrivaju sve regije toga područja, ali duž jadranskog pojasa, od Umaga do Dubrovnika, interferiraju s poljima djelovanja drugih, pretežno lokalnih središta (tu djeluje i specifična struktura Čakavskog

⁴⁰ Z. Čepo je u ČSP, 1971, br. 1, 238—243, prikazao »Dvije knjige Andrije Dujića o razvitku socijalističkog društveno-političkog sistema u SSSR-u i u svijetu«.

sabora koja također prelazi lokalne okvire). U sjevernom području nema potpunog pokrivanja i interferencija (osim u istočnoslavonskoj grupi), polja djelovanja su uglavnom odvojena, no dijelom se ipak dodiruju i prožimaju (srednja Slavonija, »kajkavska« grupa). U sjevernom području možemo uočiti pritecanje pretežno manjih priloga o različitim temama lokalne povijesti (izuzimajući publikacije Historijskog instituta Slavonije i Osječki zbornik, te zbornik »Iz starog i novog Zagreba« u kojima prevladavaju znatniji prilozii). U južnom području naći ćemo sustavnije, opsežnije i složenije pothvate na širim područjima (Karlovac, Rijeka s Pulom, Split i Zadar), a i na nekima od užih (Krk, Senj).

U svim tim odnosima ima i IHRPH određeno mjesto. Institut je i sam pridonosio lokalnoj i regionalnoj povijesti, bilo posredstvom svojih stalnih suradnika, bilo kao izdavač (tako, za Zagreb, prvenstveno, pa za Osijek a i Slavoniju, Varaždin, Sisak, Karlovac i Kordun, Senj, zapadnu Hrvatsku, Dalmaciju). Uzajamni odnos, što ga treba na toj osnovi i dalje graditi, moći će pridonijeti potpunijem situiranju lokalne i regionalne povijesti u koordinate nacionalne povijesti, a ujedno ugrađivanju njenih rezultata u strukturu nacionalne povijesti.

Vlado Oštrić

*RASPRAVE I ČLANCI O NOVIJOJ POVIJESTI U ZBORNIKU
HISTORIJSKOG INSTITUTA JAZU, Zagreb 1954—1969, vol. 1—6.*

Zbornik Historijskog instituta Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu počeo je izlaziti 1954. godine, a do 1969. godine izašlo je ukupno šest volumena. Naime, kao i sve edicije takve strukture i Zbornik Historijskog instituta nailazio je na mnoge financijske teškoće i probleme, pa su to najvjerojatniji razlozi što je do sada izašlo tako malo svezaka.

Redakcija časopisa (M. Kostrenčić, G. Novak, V. Bogdanov, kasnije F. Čulinović i Z. Herkov) nastojala je donijeti radove iz povijesti svih razdoblja i omogućiti naučnim radnicima da na stranicama časopisa iznose svoja mišljenja i teze. To su većinom radovi koji se odnose na srednjovjekovnu povijest, a u nešto manjem obimu uvršteni su i napisi koji govore o problemima novijega povijesnog razdoblja.

Ovaj će se prikaz osvrnuti samo na radove koji se odnose na novije povijesno razdoblje, odnosno na radove o drugoj polovici XIX i na XX stoljeće.

U raspravi »Propast starounioniističke stranke u svjetlu izvještaja Mirka Bogovića« (1, 1954, str. 223—250), Mirjana Gross na osnovi ostavštine M. Bogovića — izvještaji mađarskim ministrima Lónyay i Theodoru Pauleru — iz Arhiva Jugoslavenske akademije u Zagrebu, ne nastoji osvjetliti ličnost M. Bogovića, nego pomoću njega želi pokazati gledišta starounionista prema različitim pitanjima u vezi s Hrvatskom. Autorica zaključuje da »starounionisti uopće nisu bili neka stranka. Bila je to klika, tipična predstavница zaostataka feudalne klase, koja se održala tako dugo samo zahvaljujući općim i specifičnim prilikama, koje su kočile razvoj Hrvatske, a izvirale iz činjenice, što se Hrvatska nalazila u okviru Austro-Ugarske Monarhije« (str. 242). Zaključuje, također, da je Bogović u svojoj posljednjoj etapi političkog razvoja, svjesno ili nesvjesno, radio kao tuđe oruđe protiv interesa svoga naroda.